

Også psykologer trenger kritisk journalistikk

Trygve Aas Olsen

fagmedarbeider ved Institutt for journalistikk, sakprosaforfatter, tidligere journalist og redaktør

fagmedarbeider ved Institutt for journalistikk, sakprosaforfatter, tidligere journalist og redaktør

Da Tidsskrift for Norsk psykologforening så dagens lys i 1973, kjempet USAs president Richard Nixon for sitt politiske liv i Washington. Ja, det er en sammenheng her.

Presidenten nektet for at han hadde noe å gjøre med et innbrudd i kontorene til Det demokratiske partiet i Watergate-bygningen i Washington året før. Det var en løgn: Nixon tilhørte Det republikanske partiet, og innbruddet var bestilt av komiteen som jobbet for hans gjenvalg. Hensikten var å installere skjulte mikrofoner og avlytte hans politiske motstandere. Presidenten deltok aktivt i dekkoperasjoner for å skjule båndene mellom ham selv og de som brøt seg inn – og som ble tatt på fersk gjerning.

Nixon gikk av i 1974, etter at faktaene i saken var gravd opp av to journalister i The Washington Post.

Det hadde aldri skjedd om dette ikke var en fri og uavhengig avis.

De fleste norske avisene var ikke frie og uavhengige på denne tiden. De var enten eid av politiske partier, eller lot seg styre av partipolitiske bindinger. Dette viste seg i lederartikler – som i mange tilfeller ble skrevet på partikontorene og sendt til redaksjonene – og i intervjuer, reportasjer og nyhetsartikler om politikk. Partiavisene gravde ikke opp løgner og dekkoperasjoner fra «sine egne» politikere.

Men noe var i ferd med å skje. 1970-tallet kom med frihetsideer og opprør mot autoriteter. Folkeavstemningen om medlemskap i EU i 1972 endte i et klart nei, selv om Stortinget med 132 mot 17 stemmer hadde vedtatt å søke. Over 80 prosent av landets aviser argumenterte for medlemskap.

Hvor skulle avisenes lojalitet ligge? Hos politikerne eller folket? Disse tankene opptok utvalget som i 1974 fikk i oppdrag å revidere Vær Varsom-plakaten, pressens etiske regelverk. Den gjelder for medlemmer av Norsk Presseforbund, så å si alle norske medier styrt av en redaktør. Utvalget kom tilbake med det lederen Andreas Norland kalte «en uavhengighetserklæring»:

Pressen skulle «opptre fritt og uavhengig», sto det i den nye plakaten. Redaksjonene skulle «ikke gi etter for press fra noen som søker å hindre fri informasjonsformidling, fri adgang til kildene og åpen debatt», de skulle «avdekke kritikkverdige forhold» og «beskytte enkeltmennesker mot overgrep og forsømmelser».

Ingen, heller ikke de som eide avisene, kunne kreve at de dekket én hendelse, men ikke en annen. Dette var langt mer enn «full frihet til å forme avisens meninger» innenfor dens «grunnsyn og formålsbestemmelser», som redaktørene hadde ifølge Redaktørplakaten fra 1953. Nå skulle hele journalistikken være fri, bare bundet av etikkreglene i Vær Varsom-plakaten.

Formålsparagrafer fantes fortsatt – en lokalavis skulle være en lokalavis, et fagblad et fagblad – og det måtte redaktørene respektere. Men de partipolitiske formålene forsvant. De siste båndene mellom partier og aviser ble kuttet tidlig på 1990-tallet. Samtidig løsnet Stortinget sitt grep om NRK og tillot landsdekkende private radio- og tv-kanaler.

Friheten kom sist til fagpressen. Det var tungt for fagforeninger, næringsorganisasjoner og ideelle bevegelser å gi slipp på kontrollen over medlemsbladene sine. Hva var poenget med å ha et blad om man ikke kunne bestemme hva som skulle stå i det?

At poenget skulle være å fortelle medlemmene hva som virkelig skjedde på fagfeltet, på fritt journalistisk grunnlag og uavhengig av hva eierne egne ledere og tillitsvalgte mente, at det skulle være å trykke frie ytringer om de samme lederne og tillitsvalgte, eller avdekke kritikkverdige forhold internt i foreningen, organisasjonen eller bevegelsen – det var det vanskelig å få aksept for.

Først da forsto eierne fullt ut hva de hadde gjort da de meldte bladene inn i Fagpresseforeningen

Men hvis poenget med journalistikken i avisene var «fri informasjonsformidling» og «åpen debatt», hvorfor skulle det ikke være det samme i medlemsbladene? Og hvis «ytringsfrihet og trykkefrihet er grunnelementer i et demokrati», som det sto i Vær Varsom-plakaten etter neste revisjon i 1987, så var det vel også slik i et organisasjonsdemokrati? Burde ikke bladenes lojalitet også ligge hos folket, altså medlemmene, og ikke hos de valgte lederne? Var det ikke bra – ja, helt nødvendig – å «avdekke kritikkverdige forhold» også i foreninger, organisasjoner og bevegelser? Og var ikke medlemsbladene, som kjente sakene best, de fremste til å gjøre det?

Selvsagt var det slik. Kritisk journalistikk og ytringsfrihet er den mest effektive vaksinen mot maktmisbruk, kameraderi og andre udemokratiske tendenser.

Da avisjournalistikken ble friere og bedre, virket dessuten medlemsblader med lange taler fra ledere og referater fra møter i råd og utvalg håpløst utdaterte. Erkjennelsen av at bladene ble bedre med skikkelig journalistikk, gikk sakte, og noen ganger motvillig, opp for redaksjonene og eierne. I alle fall for noen av dem.

Og her er den, sammenhengen mellom Watergate og Tidsskrift for Norsk psykologforening: At to unge journalister – Bob Woodward og Carl Bernstein var under 30 år da innbruddet skjedde – kunne velte verdens mektigste mann, tente gnist i en ny generasjon pressefolk verden over, også i Norge.

Da partipressen forsvant, ble norsk presseetikk sterkt inspirert av Watergate og den amerikanske avistradisjonen. Idealet var sterke, uavhengige og ubestikkelige redaksjoner som ikke hadde andre motiver enn å fortelle hva som virkelig skjedde. Om dette fikk ubehagelige konsekvenser for eierne og tidligere politiske allierte, så fikk det bare være slik.

Psykologtidsskriftet ble forpliktet av denne etikken da det ble medlem av Fagpresseforeningen i 1998. Foreningen er medlem av Presseforbundet, der Vær Varsom-plakaten og Redaktørplakaten gjelder.

En tynn sammenheng? Kanskje det, men som psykologer vet, er vi alle påvirket av hendelser i fortiden, om vi innser det selv eller ei. For tidsskriftets del ble sammenhengen synlig utpå 2000-tallet, da redaksjonen fikk ambisjoner om å drive journalistikk, ikke bare trykke faglige tekster. Det samme skjedde i andre medlemsblader: De fikk profesjonelle journalister i staben, folk som hadde jobbet i avis og bar med seg ideene som ble skapt av Watergate.

Først da forsto eierne fullt ut hva de hadde gjort da de meldte bladene inn i Fagpresseforeningen. I alle fall har flere av dem siden forsøkt å ta tilbake kontrollen over redaksjonene, ofte kamuflert som et ønske om å inkludere bladene i en «helhetlig kommunikasjonsstrategi». Og hva er galt med det? Jo, slike strategier har som mål å få ledelsens syn presentert uten motforestillinger og debatt – altså det motsatte av journalistikk.

De senere årene har det vært omkamper om fagbladenes frihet blant annet i Human-Etisk Forbund, Finansforbundet, Huseiernes Landsforening og kunstnerorganisasjonen Creo – og i Norsk Psykologforening.

Nei, her er det full pressefrihet, vil nok ledelsen i Psykologforeningen hevde, for tidsskriftet er fortsatt medlem av Fagpresseforeningen. Det er riktig. Men det er også riktig at journaliststillinger er kuttet, at tidsskriftets formålsparagraf er endret – det har nå fagformidling og ikke journalistikk som hovedformål – og det er riktig at den forrige redaktøren sluttet i protest mot dette i 2020.

«Både psykologer og Psykologforeningen har måttet tåle kritikk fra sitt eget tidsskrift de siste årene, og vi vet at det har vært negative reaksjoner på enkelte saker», skrev de tidligere fagredaktørene Ida Holth og Peder Kjøs: «Kanskje er dette en del av bakgrunnen for kursendringen vi nå ser.»

Kanskje var noen av de negative reaksjonene forståelige også, tidsskriftet ble for eksempel felt av Pressens Faglige Utvalg for brudd på god presseskikk i 2017. Men hver gang dette utvalget har møte, blir noen redaksjoner felt for etikkbrudd, uten at de dermed kutter journaliststillinger og nedprioriterer journalistikk.

Psykologforeningens ledelse er imidlertid fri til å bestemme tidsskriftets formål – og andre er fri til å tenke hva de vil om dette. Den mest nærliggende tanken er jo at ledelsen ikke vil ha fri informasjonsformidling, åpen debatt eller journalister som avdekker kritikkverdige forhold.

En mer fjerntliggende tanke er at hendelsene i tidsskriftet i 2020 har sammenheng med handlingene til den daværende presidenten i USA. Donald Trump hamret løs på pressen og kalte journalister for fiender av folket. Absolutt ingen sammenheng? Kanskje ikke, men det er et faktum at den frie pressen er under angrep, ikke bare i USA, men i allierte land som Polen, Ungarn og Tyrkia. Også i Norge har regjeringen foreslått en innskrenking av offentlighetsloven som vil gå hardt ut over undersøkende journalistikk.

Ingen friheter varer evig. De må stadig forsvares og kjempes for. I Norge er riktignok redaksjonell frihet lovfestet i medieansvarsloven, som sier at de som eier redaktørstyrte medier, ikke kan «instruere eller overprøve redaktøren i redaksjonelle spørsmål» eller kreve å få se hva redaksjonen vil publisere, før det er publisert.

Dette er fortsatt tungt for noen, som for eksempel Huseierforeningen, som la sitt medlemsblad inn under kommunikasjonsavdelingen. Da det ikke lenger var redaktørstyrt, var det heller ikke bundet av loven og presseetikken.

Pressefriheten i Norge trues ikke av at et par fagblader mister sin uavhengighet. At det skjer, er likevel en påminnelse om at mennesker med makt – også i foreninger, organisasjoner og ideelle bevegelser – ikke ønsker kritisk journalistikk om det de driver med. Til syvende og sist er det verst for dem selv. Uten fri debatt og kritikk stagnerer både utviklingen av faget, kampsakene og organisasjonen.

Men det er altså opp til hver enkelt fagbladeier å bestemme hvilken utvikling den vil bidra til: Mer debatt, kritikk, åpenhet og uavhengig journalistikk – eller mindre.